

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI
MAGISTRATURASI**

Qo'lyozma huquqida

UDK 338.2

MAHMUDOV SUHROB SHUXRATOVICHNING

**«Ishlab chiqarish korxonalarida investitsion faoliyatni boshqarishni
takomillashtirish»**

Mutaxassislik: 5A230201-Menejment (ishlab chiqarish)

Iqtisod magistri darajasini olish uchun

D I S S E R T A T S I Y A

Ish ko'rib chiqildi va

himoyaga qo'yildi

“Menejment” kafedrası mudiri,

_____ dots.Muhitdinov X.S.

“ _____ “ _____ 2010y

Ilmiy raxbar

_____ dots.Omanov R.F

Rasmiy opponent

Magistratura bo'limi boshlig'i _____ dots. Xolboyev B

QARSHI – 2014

Dissertatsiya ishini mazmuni:

Kirish

1-bob. Milliy iqtisodiyotda investitsiyalar va investitsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishning nazariy asoslari.

1.1. Iqtisodiyotda investitsiyalarning tutgan o'rnini. Investitsiyalarning turlari.

1.2. O'zbekiston sharoitida investitsiyalarni jalb qilish. Investitsiyalarning milliy iqtisodiyotga ta'siri.

1.3. Investitsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish.

1-bob bo'yicha xulosa.

2-bob. Korxonada investitsion faoliyatni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi.

2.1. Investitsion faoliyatni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi.

2.2. Investitsion faoliyatning iqtisodiy samaradorligini aniqlash uslublarining o'ziga xos xususiyatlari

2.3. Investitsion loyihalar samaradorligini aniqlashning uslubiy tamoyillari.

2-bob bo'yicha xulosa.

3-bob. Ishlab chiqarish korxonalarida investitsion faoliyatni boshqarishning hozirgi holati tahlili.

3.1. Yog'-moy ishlab chiqarishning samaradorligi. O'zbekistonda yog'-moy bozorining holati, ustuvor yo'nalishlari va muammolari tahlili.

3.2. "QARSHI YOG'-EKSTRAKTSIYA" ochiq aktsiyadorlik jamiyatining hozirgi holati va investitsion faoliyati tahlili.

3.3.

3-bob bo'yicha xulosa.

Xulosa va takliflar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Ilovalar

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi investitsiyalar ertangi turmush tarzini belgilab beradi. Prezidentimizning “Biz oddiy bir haqiqatni doimo esda tutishimiz darkor. Ya’ni, sarmoyasiz taraqqiyot yo’q, ishlab chiqarishni va umuman, mamlakatimizni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashni investitsiyalarsiz tasavvur etib bo’lmaydi”¹ degan so’zlari fikrimizning isboti bo’ladi. Ko’pgina mamlakatlarda ichki investitsiya manbalarining cheklanganligi xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni talab qiladi. O’z navbatida, investorlar biror mamlakatga investitsiya kiritishda kutilayotgan daromad miqdoriga ko’ra ish yuritadilar. Investorlar e’tiborini jalb etishda mamlakatning geografik o’rni, siyosiy ahvoli, iqtisodiy potentsiali kabi muhim omillar birlamchi ahamiyat kasb etadi. Afrika, O’rta Sharq va Xitoy mamlakatlarining bevosita xorijiy investitsiyalar kiritilishida eng yuqori pog’onalarda joylashganligi fikrimizning yaqqol dalili bo’lib xizmat qiladi.

Xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotga ijobiy ta’sir etishi investitsion siyosatni naqadar to’g’ri yo’lga qo’yilganligiga bog’liqdir. Bunda kiritilayotgan investitsiyalar muddatini e’tiborga olish maqsadga muvofiq bo’ladi. Korxonalar xorijiy investitsiyalarni qabul qilishda uzoq va qisqa muddatli investitsiyalar o’rtasida tanlovni amalga oshirishlariga to’g’ri keladi. Uzoq muddatli investitsiyalar qisqa muddatli investitsiyalarga nisbatan afzalliklari birmuncha ko’pligi tajribada sinalganligi sababli, aksariyat korxonalar ushbu turdagi investitsiyalarni jalb etishga harakat qiladilar. Global iqtisodiy inqiroz tufayli uzoq muddatli investitsiyalarga yangicha qarash vujudga keldi. Bu pensiya jamg’armalari, mustaqil sog’liqni saqlash fondlari, sug’urtalanuvchilar va uy xo’jaliklari kabi investorlarning moliya bozorlarini stabillashtirishga yordam berish, infratuzilma va inqiroz ta’siridagi iqtisodiyotni rivojlantirish uchun uzoq muddatli jamg’arma loyihalarini taklif etishlarida namoyon bo’ladi.

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma‘ruzasi. <http://www.press-service.uz/uz/news/4875/>

Odatda, investitsiya qabul qiluvchi mamlakatlarni uzoq muddatli investitsiyalar qiziqтира, investorlar esa qisqa muddatli investitsiyalar taklif qilishni xohlaydilar. Aktsiya va obligatsiyalarga kiritiladigan qisqa muddatli investitsiyalar portfel investitsiyalari yoki “issiq pul” deb ataladi. Issiq pul – yanada ko’proq miqdorda daromad olish yoki inflyatsiyaning salbiy ta’siridan qochish maqsadida bir sohadan boshqa sohaga yohud, bir davlatdan boshqa davlatga tezda o’tqaziladigan ko’p miqdordagi pul mablag’laridir.²

Boy rivojlangan mamlakatlardan kiradigan kapital rivojlanayotgan, bozor iqtisodiyotiga asoslangan mamlakatlar tomonidan qabul qilinishi kerak. Chunki xorijiy kapitallar investitsiyani moliyalashtiradi hamda iqtisodiy o’sishni rag’batlantiradi va bu orqali mamlakat aholisi turmush tarzini yaxshilashga yordam beradi. Kapital oqimi rivojlangan mamlakatlarga esa portfellarini diversifikatsiya qilish imkoniyatini yaratadi. Biroq kutilmagan qisqa muddatli katta hajmdagi kapital salbiy makroiqtisodiy ta’sir kuchiga ega. Issiq pulning kutilmaganda chiqib ketish holati iqtisodiyotga o’z salbiy ta’sirini o’tkazadi. Bu, albatta, sodir bo’lishi aniq bo’lgan holatdir. Oqibatda, asosiy vositalar narxi tushadi va shu mamlakat valyutasi muvozanati buziladi. Aynan shu holat 1997 yilda Sharqiy Osiyo Moliyaviy inqiroziga sabab bo’lgan edi. Demak, investitsion siyosatning nechog’lik to’g’ri yo’naltirilgani mamlakatning ertangi taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Bu o’rinda ta’kidlash joizki, 2013-yilda Investitsiya dasturini amalga oshirish doirasida mamlakatimizda 13 milliard dollar qiymatidagi kapital qo’yilmalar o’zlashtirildi, bu 2012-yilga nisbatan 11,3 foizga ko’pdir. O’zlashtirilgan kapital qo’yilmalar umumiy hajmining deyarli yarmini, ya’ni 47 foizini xususiy investitsiyalar – korxonalar va aholining shaxsiy mablag’lari tashkil etgani alohida e’tiborga loyiqdir. Jalb etilayotgan investitsiyalarning asosiy qismi – 70 foizdan ortig’i, birinchi navbatda, ishlab chiqarish ob’ektlarini qurishga

² Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: книжный мир, 2003, - 895 бет.

yo'naltirildi, eng yangi zamonaviy uskunalar xarid qilishga sarflangan investitsiyalar ulushi esa qariyb 40 foizni tashkil etdi.

Prezidentimiz ta'birleri bilan aytganda, biz mamlakatimizdagi ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiya qilish va yangilash, zamonaviy innovatsiyalarga asoslangan va yuksak samarali texnologiyalarni joriy etish bo'yicha o'z oldimizga katta maqsadlar qo'yganmiz. Hozirgi kunda yog' – moy ishlab chiqarishga ixtisoslashgan zavodlarning to'la quvvat bilan ishlamayotganligi barchamizga ma'lum holatdir. Buning asosiy sababi sobiq ittifoq davrida respublikamizda barcha unumdor yerlarning paxta yetishtirish uchun ishlatilganligi va yog'-moy zavodlarining o'sha davrdagi yetishtiriladigan paxta chigiti hajmiga mo'ljallanib qurilganligidir. O'zbekiston mustaqilikka erishgandan so'ng respublikamizda nafaqat paxta yetishtirish, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini rivojlantirishga e'tibor qaratildi. Bu sharoitda mavjud zavodlar quvvatidan imkon qadar to'la ravishda foydalanish milliy iqtisodiyotimizning muammolaridan biridir. Zavodlarning to'la quvvat bilan ishlashini ta'minlash uchun ichki manba'lar bilan bir qatorda xorijiy investorlar bilan hamkorlikda ishlash ushbu muammoni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday vaziyatda korxonalarda investitsiyalarning samaradorligini oshirish, investitsion faoliyatni oqilona boshqarishning ustuvor vazifa ekanligi mavzuning naqadar dolzarbligini belgilab beradi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Ishlab chiqarish korxonalarida investitsion faoliyatni boshqarishning iqtisodiy usullari samaradorligi muammolari ko'plab iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotining diqqat markazini egallab kelgan. Bu muammolar A.Smit, J. M. Keynes, I. Fisher, Dj. Evans, S. Archer, kabi olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan

Birinchilardan bo'lib shotlandiyalik olim Adam Smit "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari tadqiqi" asarida kapitalni tog'ri yo'naltirish haqida fikr yuritgan. Uning fikriga ko'ra, kapital to'rt xil yo'llar bilan: ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan xom ashyoni yetishtirish, bu xom ashyoni qayta ishlash, xom ashyo

yoki tayyor mahsulotni ortiqcha bo'lgan joydan ular yetishmaydigan joyga tashish va, nihoyat, iste'molchilar ehtiyojiga ko'ra, mahsulotlarni kichik portsiyalarga bo'lish maqsadlarida sarflanishi mumkin. Ushbu jarayonlarning ketma-ket amalga oshishida iqtisodiyotning turli sub'ektlari ishtirok etadilar. Jarayonlar ketma-ketligining birinchisi bevosita yer omiliga kapitallarini sarflovchi iqtisodiyot sub'ektlari, ikkinchisi ishlab chiqarish korxonalari, uchinchisi ulgurji savdogarlar va to'rtinchisi chakana savdogarlar zimmasiga tushadi. Adam Smit kapitalni bu to'rt xil yo'ldan boshqacha sarflashni tasavvur qilish mumkin emas deb ta'kidlaydi³. Hozirgi iqtisodiy jarayonlarni kuzatadigan bo'lsak, bu fikrning zamonaviy iqtisodiyotga mos kelmasligiga amin bo'lamiz. Chunki fan va texnikaning rivojlanishi iqtisodiyotning xom ashyoga bog'liq bo'lmagan tarmoqlarning vujudga kelishiga zamin yaratdi. Bunga birgina kompyuter dasturlarini ishlab chiqarish sohasida kapitalni sarflanishini misol qilib olish kifoya.

Ingliz iqtisodchisi J.M.Keynsning investitsiyalarning tabiati yuzasidan olib borgan izlanishlari zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyat kasb etadi. U o'zining "Protsent va pul bandligining umumiy nazariyasi" asarida kapitalning yakuniy samaradorligi, uzoq muddatli takliflar, protsent me'yorlari va kapitalning tabiati haqida fikr yuritgan. Uning kapitalning yakuniy samaradorligi tushunchasi bilan yakuniy unumdorlik, daromad va qadrilik tushunchalari orasidagi farqni ilmiy asoslab bergani, ayniqsa, ahamiyatga molikdir.

Investitsiyalarning mohiyati, ulardan samarali foydalanish masalalari Respublikamiz olimlaridan Sharifxo'jaev M.Sh., Chjen V.A., G'ulomov S.S., Abdullaev Y.A., O'lmasov A.U., Rasulov M.R., G'ozibekov D., Dodoboev Yu., Abduhamidov A., Vaxobov A., Ishbo'taeva X., Abdukarimov B.A., Pardaev M.K., Shavqiev E.Sh., Urazov K.B. va boshqa bir qator olimlar tadqiqot olib borganlar. Ushbu olimlarning tadqiqotlarida investitsiyalar, ulardan foydalanish

³ Qarang: Adam Smit. Issledovanie o prirode i prichinax bogatstva narodov. Kniga II. Glava 5. O razlichnix pomesheniyax kapitalov. – www.finteoria.ru/inform-a6.html

masalalarining nazariy va metodologik tomonlari keng o'rin olgan. Lekin, alohida mintaqa yoki tuman, korxonalar misolidagi investitsiyalardan samarali foydalanish masalalari nisbatan kam tadqiq qilingan. Mazkur mavzudagi magistrlik dissertatsiyasi aynan ushbu muammolarning tadqiqi va yechimiga bag'ishlangan.

Tadqiqotning maqsadi. Tadqiqotning maqsadi ishlab chiqarish korxonalarida investitsion faoliyat samaradorligini oshirish, investitsion faoliyatni boshqarish yuzasidan ilmiy asoslangan uslubiy tavsiya va amaliy ko'rsatmalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Tadqiqot vazifalari. Tadqiqotning bosh maqsadidan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalarni bajarish lozim bo'ladi:

- Investitsiyalarning milliy iqtisodiyotda tutgan o'rni, investitsion faoliyatni boshqarish, investitsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishning nazariy asoslarini o'rganish;
- Investitsiyalar samaradorligini baholash, xususan yog'-moy ishlab chiqarishda kiritilga investitsiyalar samaradorligini baholashning nazariy asoslarini o'rganish;
- Ishlab chiqarishga investitsiyalar kiritishning dunyo tajribasi bilan tanishish va O'zbekiston sharotida tajribalarni maqsadli qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilish;
- Yog'-moy ishlab chiqarishda investitsiyalar samaradorligini texnik-iqtisodiy asoslash va iqtisodiy baholash;
- Ishlab chiqarish korxonalarida investitsiyalar samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini ishlab chiqish.

Tadqiqotning predmeti. Tadqiqotning predmeti bo'lib ishlab chiqarishga investitsiyalar kiritishda ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruvning iqtisodiy usullari samaradorligini oshirishda vujudga keluvchi boshqaruv usullari hisoblanadi.

Tadqiqot gipotezasi: Korxona faoliyatida menejning birlamchi vazifalaridan biri bu – oqilona qaror qabul qilishdir. Qaror qabul qilishga ehtiyoj bir nechta muqobil tanlovlar mavjud bo'lganda tug'iladi. Investitsion faoliyatni boshqarishda menejerdan, eng evvalo, joriy etilishi rejalashtirilgan investitsion loyihalar yuzasidan qaror qabul qilish talab etiladi. Noto'g'ri tanlov esa korxonaga nafaqat moliyaviy zarar keltirishi, balki uni inqiroz ko'chasiga boshlab borishi ham mumkin. Shunday ekan, menejer investitsion faoliyatni boshqarish – investitsion loyihalar yuzasidan qarorlar qilishda loyihalarning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisobga olib faoliyat yuritishi ishlab chiqarish korxonalarining bu yo'nalishdagi muammolarining yechimi bo'ladi.

Ishining ilmiy yangiligi. Tadqiqot ishining ilmiy yangiligi bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- Ishlab chiqarish korxonalariga kiritiladigan investitsiyalarning xususiyatlariga ko'ra turlari tavsiflangan hamda ularning ijobiy va salbiy jihatlari yoritib berilgan;
- Investitsion faoliyatni boshqarish yuzasidan ilmiy asoslangan uslubiy tavsiya va amaliy ko'rsatmalar ishlab chiqilgan;
- Investitsiyalar samaradorligini oshirishning metodologik xususiyatlari aniqlangan.

Ishning amaliy ahamiyati: Dissertatsiya tadqiqotining asosiy jihatlari va natijalari Qashqadaryo viloyati Iqtisodiyot bosh boshqarmasi, «**Qarshi Yog'-Ekstraktsiya**» OAJda va boshqa ishlab chiqarish korxonalari faoliyatida foydalanishlari mumkinligi orqali namoyon bo'ladi. Shuningdek, tadqiqotdagi ba'zi bir ilmiy xulosa va qoidalardan oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida ko'plab iqtisodiy fanlar, jumladan, «Moliyaviy menejment», «Strategik menejment», «Menejment asoslari» kabi fanlarda bir qator mavzularni o'qitish, amaliy mashg'ulotlar olib borishda foydalanish mumkin.

1. Milliy iqtisodiyotda investitsiyalar va investitsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishning nazariy asoslar

1.1. Iqtisodiyotda investitsiyalarning tutgan o'rnini. Investitsiyalarning turlari.

Bugungi investitsiyalar ertangi turmush tarzini belgilab beradi. Investitsiya moliyaviy nuqtai nazardan foyda olish maqsadida xo'jalik faoliyatiga qo'yilgan aktivlar bo'lib, buyumlashmagan kapital shaklida bo'ladi. Iqtisodiy jihatdan esa yangi korxonalar qurish, uzoq muddatli xizmat ko'rsatuvchi asbob uskunalariga hamda shu bilan bog'liq bo'lgan aylanma kapitalning o'zgarishiga ketgan xarajatlardir. Investitsiyalar hajmini belgilovchi asosiy omillar bo'lib foiz stavkasi va kutilayotgan o'rtacha foyda me'yori hisoblanadi.

Har yili dunyo xo'jaligiga 2.0-2.5 trln. AQSH dollari miqdorida investitsiya sarf ettiriladi. Asosiy investorlar bo'lib yettita o'ta rivojlangan davlatlar yoki Rambus klubiga a'zo bo'lgan davlatlar hisoblanadi. Bular AQSh, Fransiya, Germaniya, Angliya, Italiya, Yaponiya va Kanadadir.

Makroiqtisodiy nazariyada investitsiyalar - I, uy xo'jaliklarining iste'mol xarajatlari - C, hukumat xarajatlari - G, hamda sof eksport xarajatlari - Xn bilan birga jami xarajatlarni (jami talabning) tashkil etadi, ya'ni uning bir qismi deb qaraladi.

$$YMM = C + I + G + Xn$$

Investitsiya mablag'larining asosiy manbai bo'lib yopiq iqtisodiyot sharoitida mamlakatdagi uy xo'jaliklari jamg'armalari -Sp, hamda hukumat jamg'armalari -Sg hisoblanadi.

$$S = Sp + Sg$$

Ochiq iqtisodiyot sharoitida bunga xorijga chiqariladigan mamlakat ichki jamg'armalari bilan xorijdan investitsiyalar va kreditlar ko'rinishida kirib keladigan jamg'armalar o'rtasidagi farq -Sxn ham qo'shiladi:

$$S = Sp + Sg + Sxn$$

Investitsiyalar hajmidagi u yoki bu manbaa ulushi mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga, mamlakatdagi daromadlar darajasiga, ijtimoiy tuzulmaga, amalga oshirilayotgan iqtisodiy vazifalarga, iqtisodiy siyosat strategiyasiga bog'liq.

Bizga ma'lumki milliy iqtisodiyotda yaratilgan yalpi daromad(YMM) ning bir qismi turli shakllarda iste'mol qilinadi, bir qismi esa yuqorida ko'rsatilgan shakllarda jamg'ariladi. Milliy iqtisodiyotga qilingan jami investitsiya xarajatlari bilan yalpi jamg'armalar o'rtasida tenglikka erishish, Ya'ni $I=S$ ayniyatning ta'minlanishi makroiqtisodiy muvozanatga erishishning muhim shartlaridan biridir.

Bu ayniyatga o'z-o'zidan erishilmaydi, chunki uy xo'jaliklari nafaqat sarmoya sifatida foydalanish maqsadida, balki kutilmagan xarajatlar, qimmatroq buyumlar xarid qilish uchun ham mablag' jamg'aradilar. Ya'ni jamg'armalarning bir qismi investitsiyalarga kelib qo'shilmaydi. Bunday vaziyatda hukumat investitsiya xarajatlarining bir qismini o'z zimmasiga olishi yoki xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali yuqoridagi ayniyatni ta'minlashi, bu uchun esa mamlakatda qulay investitsiya muhitini yaratishi lozim. Samarali byudjet-soliq, pul-kredit, valyuta va tashqi savdo siyosati, investorlarga yaratilgan kafolatlar va imtiyozlar hamda makroiqtisodiy barqarorlik bu muhitni belgilovchi shartlardir. Ayniqsa inflyatsiya sur'atlarining yuqori bo'lishi jamiyatda inflyatsion psixoz holatini yuzaga keltirib, iste'molga cheklangan moyillikning ortishiga, jamg'armalar va oxir-oqibat investitsiyalar hajmining pasayishiga olib keladi.

Investitsiyalar hajmini belgilovchi asosiy omillar bo'lib foiz stavkasi va kutilayotgan o'rtacha foyda me'yori hisoblanadi. Kapital egalari foiz stavkasidan yuqori, yoki hech bo'lmaganda unga teng bo'lgan sof foyda me'yorini ta'minlagan loyihalargagina sarmoya qo'yadilar. Bundan xulosa shuki, hukumat foiz stavkalarini tushirishga erishsa iqtisodiyotga qilingan investitsiyalar miqdori orta boradi. O'tish davrini boshidan kechirayotgan, milliy iqtisodiyotda tuzulma o'zgarishlarini, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashish jarayonlarini amalga oshirayotgan mamlakatlar uchun moliyaviy resurslar taqchilligi doimo sezilib

turadi. Arzon ishchi kuchi, boy tabiiy resurslarga ega bo'lgan bizning respublikamiz uchun ham bu muammo hayotiy ahamiyatga ega. Shu sababli o'zimizning cheklangan resurslarimizni, xorijiy mamlakatlardan ma'lum imtiyozlar berish hisobiga jalb etilayotgan investitsiya mablag'larini milliy iqtisodiyot nuqtai nazaridan eng samarali sohalarga, loyihalarga sarf etish zarur. Buning uchun esa yuqorida ta'kidlanganlardan tashqari, investitsiya loyihalarini tahlil qilishning eng zamonaviy uslublarini, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning uslublari, shakllarini ham puxta o'rganishimiz lozim.

Xorijiy investitsiyalarning quyidagi turlari mavjud: kapital, innovatsiya va ijtimoiy investitsiya.

Kapital investitsiya jumlasiga asosiy fondlarni vujudga keltiruvchi va takror ishlab chiqarishga, shuningdek, ishlab chiqarishning boshqa shakllarini ishlab chiqarishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi.

Innovatsiya investitsiyalar jumlasiga texnika va texnologiyalarning Yangi avlodini ishlab chiqish va o'zlashtirishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi.

Ijtimoiy investitsiyalar jumlasiga inson salohiyatini, malakasi va ishlab chiqarish tajribasini oshirishga, shuningdek, nomoddiy ne'matlarning boshqa shakllarini rivojlantirishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi.

Xorijiy investitsiyalar ko'lamiga qarab xalqaro doiradagi, ya'ni xalqaro investitsiyalar ko'rinishiga ham ega bo'ladi. Xalqaro investitsiyalar – jahon mamlakatlari o'rtasida harakatda bo'lgan investitsiyalardir.

Investitsiyalarni xorijga chiqarish, ularning mamlakatlar o'rtasidagi faol harakati zamonaviy jahon xo'jaligi va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ajralib turuvchi xususiyatlariga aylandi. Investitsiyalarni chetga chiqarish jahon xo'jaligidagi tovarlarni chetga chiqarish monopoliyasini tugatdi. Hozirgi vaqtda xalqaro investitsiyalarning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 30%dan oshadi. Bu ko'rsatkich jahon savdosi o'sishi sur'atlaridan deyarli 5 marotaba ortiqdir. Xalqaro investitsiyalar o'zida moddiy boylik barpo etish uchun zarur bo'lgan ishlab chiqarish, pul va tovar shakllarida jamg'arilgan zaxiralarni mujassamlashtiradi.

Ushbu investitsiyalar doimiy ravishda mamlakat ichida bir tarmoqdan boshqasiga, hamda davlatlararo harakatda bo'ladi.

Investitsiyalar turli shakllarda amalga oshiriladi va ularni tahlil qilish, rejalashtirish uchun alohida xususiyatlaridan kelib chiqqan holda guruhlashtiriladi.

Qo'yilish obyektiga qarab investitsiyalar real va moddiy shakllarga ajratiladi. Real investitsiyalar (kapital qo'yilmalar) – pul mablag'larini korxonaning moddiy va nomoddiy aktivlariga sarflanishidan iborat. Moddiy investitsiyalar asosiy kapitalning elementlarini sotib olish bilan bog'liq bo'lib, ko'pchilik hollarda investitsion loyihalar doirasida amalga oshiriladi. Shuning uchun shaxsiy mablag'lar bilan birga qarzga olingan mablag'lar ham foydalanilishi mumkin.

Investitsiya faoliyatini amalga oshiruvchilar (investorlar) quyidagi belgilari bo'yicha tasniflanadi.

Joriy faoliyatning yo'nalishlari bo'yicha institutsional va individual investorlar. Institutsional investorlar rovida sanoat, savdo, transport, aloqa va boshqa sohalardagi aksioner jamiyatlar namoyon bo'lsalar, individual investorlar rovida fuqarolar namoyon bo'ladi.

Investitsiyalash maqsadlari bo'yicha strategik va bevosita investorlar. Ular o'z oldiga kompaniyalarni boshqarish huquqini olishni maqsad qilib qo'yadilar. Buni ular boshqa kompaniyalar aksiyalarining nazorat paketini sotib olish yoki ularning ustav kapitalinig katta qismini egallash orqali amalga oshiradilar. Portfel investorlar dividend va foiz shaklida daromad olish maqsadida o'z kapitalini turli moliyaviy vositalarga joylashtiradilar.

Rezidentlikka tegishliligi bo'yicha investitsiyalar milliy va xorijiy investorlarga ajratiladi.

Nomoddiy investitsiyalar nomoddiy boyliklar yaratilayotganda amalga oshirilib, kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashga, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini amalga oshirish, yangi maxsulotlarning namunalarini yaratishga sarflarni mujassamlashtiradi.

Fan-texnika taraqqiyotining tezlashuvi bilan intellektual salohiyat ishlab chiqarishning eng kuchli omiliga aylandi, uning jiddiy unsuri bo'lib qoldi. XX asr boshlarida fan ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish uchun sarflanadigan qo'yilmalar oshib bordi. Shuning uchun ham jahonda real investitsiyalar tarkibida ilmiy izlanishlar, fan, ta'lim, kadrlar tayyorlash uchun sarflanadigan xarajatlar o'sib bordi. Masalan, AQSH, Yaponiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda fan va ilmiy izlanishga sarflanadigan qo'yilmalar o'sish sur'atlari asosiy fondlarga sarflanadigan investitsiyalardan ustundir. Jahon bozoriga kirib borish, keng ko'lamda marketingni rivojlantirish, batafsil axborotga ega bo'lish, yuqori darajadagi kompyuter tizimlarini tashkil etishni, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va mazkur sohada dunyodagi rivojlangan davlatlar darajasiga erishishni talab etadi. Shuning uchun ham jadal sur'atlar bilan rivojlanish real investitsiyalar tarkibida fan, texnika, ta'lim, kadrlarni qayta tayyorlash uchun sarflanadigan real investitsiyalar asosiy o'rinlardan birini egallashi zarur.

Asosiy fondlarga sarflangan real investitsiyalar maqsadi, sarflanish yo'nalishlari va boshqa ko'rsatkichlarga ko'ra hududlararo, tarmoqlararo, texnologik, qayta ishlab chiqarish tarkiblariga ega. Asosiy fondlarga sarflangan investitsiyalarni, ularning aktiv (mashinalar, asbob-uskunalar) va passiv (bino, inshootlar) qismlarini tashkil etish uchun sarflangan umumiy harakat yig'indisidagi ulushi investitsiyalarning texnologik tarkibini tashkil etadi. Qayta ishlab chiqarish tarkibi investitsiyalarning qanday maqsadlarga yo'naltirilganligi; yangi qurilishga, ishlab turgan korxonalarni kengaytirishga, rekonstruktsiyaga va yangi texnika bilan qayta qurollantirishga jalb qilingan xarajatlarni umumiy xarajatlardagi har birining nisbiy jihatdan ulushini ko'rsatadi. Investitsiyalarning hududlararo va tarmoqlararo tarkibi esa ularning nisbiy jihatdan hududlar va tarmoqlar bo'yicha taqsimotini bildiradi.

Rivojlangan mamlakatlarda real investitsiyalarning asosiy qismini shaxsiy investitsiyalar tashkil etadi. Davlat sektorida real investitsiyalar sarfi muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy muvofiqlashtirish siyosati asosida kreditlar, subsidiyalar

ajratiladi, davlat kapital qo'yimalari muvozanatlashtiriladi va real investitsiyalar o'zlashtiriladi.

Davlat tomonidan o'zlashtiriladigan investitsiyalar dastlabki bozor infratuzilishini va u bilan bog'liq bo'lgan tarmoqlarni rivojlantirishga sarflanadi. Investitsiyalarni samaradorligini oshirish asosiy kapitalni aktiv elementlarini vujudga keltirish va o'stirish hisobiga amalga oshiriladi. Investitsiyalar yo'naltirilayotgan sohalar va ularni ishlatishdan olinadigan natijalarga ko'ra real va moliyaviy investitsiyalarga bo'linadi. Real investitsiyalar deb real kapitalning o'sishiga olib keladigan, ya'ni ishlab chiqarish mablag'lari, material boyliklarning o'sishini ta'minlash uchun qo'yilgan qo'yimalarga aytiladi. Moliyaviy investitsiya deb aksiyalar, obligatsiyalar, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlar uchun qo'yilgan qo'yimalarga aytiladi. Bu qo'yimalar buyum ko'rinishdagi kapitalning o'sishini o'zida mujassam etmasada, lekin foyda shu jumladan spekulyativ foyda ya'ni qimmatli qog'ozlar kursi o'zgarishi natijasida vujudga keladigan foyda keltiradi. Moliyaviy investitsiyalarning ikki xil ko'rinishi bo'ladi. Aksiyalarni sotib olish real moddiy ko'rinishdagi kapitalni yaratmaydi. Lekin kelajakda spekulyativ ko'rinishda foyda olish mumkin bo'ladi. Aksiyalarni sotishdan tushgan mablag'ni ishlab chiqarish uchun, asbob uskunalr sotib olish uchun sarflaganda u real kapitalga aylanadi va real investitsiya ko'rinishini oladi. SHu sababdan qimmatli qog'ozlarni oldi-sotdi operatsiyalari natijasida olinadigan spekulyativ foyda keltiruvchi moliyaviy investitsiyalar va qimmatli qog'ozlarni sotish natijasida pul ko'rinishdagi real moliyaviy investitsiyalarni farqlash lozim.

Real investitsiyalarni tavsiflash ularni hajmi va daromad keltirishi asosida amalga oshiriladi. Moliyaviy investitsiyalar kapitalni, to'lov va moliyaviy majburiyatlarning barcha turlarini o'zida mujassamlashtiruvchi, moliyaviy aktivlarga joylashtirilishini anglatadi. Ushbu moliyaviy vositalarning eng muhimlari qimmatli qog'ozlardir: ulushli (aksiyalar) va qarz (obligatsiyalar). Real investitsiyalardan farqli o'laroq moliyaviy investitsiyalarni ko'proq portfel investitsiyalar deb atashadi, chunki bu holda investorning asosiy maqsadi bo'lib

moliyaviy aktivlarning mukammal yig'masini (investitsiyalar portfelini) shakllantirish va qimmatbaho qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan turli operatsiyalarni boshqarish hisoblanadi. Moliyaviy investitsiyalar shaxsiy kompaniyalar va davlat idoralari tomonidan muomalaga chiqarilgan aksiyalarga, obligatsiyalarga va boshqa qimmatli qog'ozlarga va bank depozitlariga, uzoq muddatga jalb qilinadigan qo'yilmalardir. Moliyaviy investitsiyalarning asosiy qismi, kapitalni noishlab chiqarish sohasiga sarflanishini bildiradi. Moliyaviy investitsiyalar aksariyat holatlarda real investitsiyalarning manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Moliyaviy investitsiyalar erkin bozor infratuzilmasi rivojlangan mamlakatlarda, qimmatli qog'ozlar bozori orqali kapitalni sohalar bo'yicha taqsimlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan davlatlarda ko'prok tarqalgan. Rivojlangan mamlakatlarning moliyaviy investitsiyalarining tarkibida asosiy o'rinni shaxsiy investitsiyalar tashkil kiladi.

Shaxsiy investitsiyalar, tadbirkorlar, xususiy firmalar, kontsernlar va aksioner tashkilotlar tomonidan taqiqlanmagan faoliyatlarga sarflanadigan mulkdorlik va intellektual boyliklarni anglatadi. Yetuk qimmatli qog'ozlar bozori mavjud bo'lgan mamlakatlarda shaxsiy investitsiyalarni ko'pgina qismi maxsus investitsiya fondlari tomonidan sarflanadi. Xorijiy investitsiyalarning moliyaviy shakli (portfel investitsiyalar) milliy iqtisodiyotda istiqbolli korxonalarni aniqlash va keng miqyosda investitsiyalashni amalga oshirishga asos bo'la oladi.

Investitsiyada qatnashish xarakteriga ko'ra investitsiyalar bevosita va portfel investitsiyalarga ajratiladi. Bevosita investitsiyalar investorni o'z Moliyaviy mablag'lag'larini joylashtirish obyektini tiklash imkoniyatini beradi. Portfel investitsiyalar tijorat banklari, investitsion kompaniyalar va fondlar va boshqalar yordamida amalga oshiriladi. Moliyaviy vositachilar to'plangan mablag'larni samarali, daromad keltiradigan qilib joylashtiradilar. Portfel investitsiyalar boshqa emitentlarning anderratting yordamida qimmatli qog'ozlarga joylashtirish shaklida namoyon bo'ladi.

Investitsiyalash davriga qarab investitsiyalar qisqa muddatli (bir yilgacha bo'lgan muddatga beriladi) va uzoq muddatli (bir yildan ortiq muddatga beriladi) bo'ladi. Masalan, oddiy aksiyalar umuman biror – bir muddat bilan cheklanmaydi. Masalan, depozit sertifikatini olti oy muddatga beriladi – bu qisqa muddatli qo'yilmalar vositasidir, obligatsiyalar 20 yilda qaytarish muddati bilan uzoq muddatli qo'yilmalar vositasidir. Lekin, uzoq muddatli qimmatli qog'ozlarni sotib olish va qisqa muddatdan, masalan olti oy o'tgandan so'ng, investor uzoq muddatli vositalardan qisqa muddatli maqsadlar uchun foydalanish mumkin. Ko'pincha investorlar ana shunday vositalarni tanlaydilar va o'z pullarini qisqa muddatlarga qo'yishni xoxlaydilar. Masalan, yaqin olti oy mobaynida investorga kerak bo'lmaydigan summaga, u olti oylik muddatga ega bo'lgan depozit sertifikatini sotib olishi mumkin: qirq yoshga to'lgan investor pensiyaga chiqquncha pul yig'ish uchun biron-bir kompaniyani obligatsiyasini 20 yilga sotib olish mumkin. Odatda uzoq muddatli investitsiyalar kapital qo'yilmalar shaklida namoyon bo'ladi.

Mulk shakllaridan kelib chiqib investitsiyalar xususiy, davlat, qo'shma va xorijiy shakllarga ajratiladi. Xususiy investitsiyalar nodavlat yuridik shaxslarining va fuqarolarning mablag'larini tadbirkorlik faoliyati obyektlariga qo'yilishini anglatadi. Davlat investitsiyalari davlat byudjeti va davlat korxonalarining mablag'laridir.

Hududiy joylashtirilish bo'yicha investitsiyalar ichki va tashqi investitsiyalarga bo'linadi.

Xorijiy investitsiyalar davlat yoki xususiy investitsiyalar shaklida bo'lishi mumkin. Birinchi shaklda davlat investitsiyalari ishtirok etib, bunda bir davlat boshqa davlatga kreditlar yoki boshqacha shakldagi qarzlarni berishi mumkin. Bunday munosabatlarga xalqaro huquq normalari qo'llaniladi. Ikkinchi shaklda esa, bir mamlakat xususiy firmalari, kompaniyalari yoki fuqarolari boshqa mamlakatning tegishli subyektlariga beradigan investitsiyalar tushuniladi. Davlat investitsiyalari deb davlat tomonidan milliy daromadning davlat byudjetining mablag'lari ko'rinishida mamlakat iqtisodining rivojlanishi uchun sarflayotgan

mablag'lariga tushuniladi. Xususiy investitsiyalar deb xususiy kompaniyalar, aholi va tadbirkorlar tomonidan mablag'larning qo'yilishiga aytiladi. Investitsiya munosabatlari shu darajada murakkab va ko'p qirraliki, ko'pincha davlatlar o'rtasidagi munosabatlar xususiy shaxslar o'rtasidagi munosabatlar bilan uzviy bog'langan bo'ladi. Bunday aloqa investor huquq va talablarni davlatga topshirganda yaqqol ko'rinadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda investitsiyalarni qo'llash ko'lami va investitsiyaga mablag' ajratish jihatdan turlarga ajratishadi. Moddiy ishlab chiqarish jarayonidagi investitsiyalashdan tashqari mamlakatda ijimoiy madaniyat sohaları uchun, fan tarmoqlari uchun, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya va sport sohaları uchun, informatika sohasi, tabiatni muxofaza qilish uchun, yuqorida ko'rsatilgan sohalar uchun qurilishlarga, texnika va texnologiyalarni yangi turlarini qo'llash uchun katta miqdorda investitsiya mablag'lari ajratilmoqda. Bu investitsiyalarni xozirgi vaqtda xorijiy mamlakatlar adabiyotida «inson investitsiyasi», «inson kapitaliga investitsiya qilish» deb atashmoqda. Bu investitsiyaning alohida bir ko'rinishi bo'lib, asosan kishilarning sog'ligini saqlash, aqliy va ma'naviy rivojlanishi uchun, xayotini uzaytirish hamda kishilarning ish faolliyatida ijodiy qatnashi va uning samaradorligi oshishi uchun sarflanadi. Xozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida investitsiyaning asosiy qismlari sog'likni saqlash, maorif uchun sarflanmoqda. Bunga misol qilib, qishloq joylarda vrachlik ambulatoriya punktlari, kollej va litseylar qurish dasturlarini misol qilib olish mumkin.

Ma'lumki investitsiyalar ma'lum bir vaqtga qo'yiladi. Shu sababdan moliyaviy qo'yilmalar uzoq muddatli va qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalarga ajratiladi. Uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalar bir yildan ko'p bo'lgan muddatlarga qo'yiladi, ba'zan 10 yillarga ham qo'yilishi mumkin. Masalan kishi faktori uchun qo'yilgan investitsiyalar kishilar olgan bilimlardan samarani ko'p yillardan keyin olish mumkin. Qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalarga bir yilgacha bo'lgan

muddatga qo'yilgan investitsiyalar tushuniladi, ya'ni shu muddatda qo'yilgan mablaglar o'z samarasini berishi lozim.

Maqsadiga ko'ra, xorijiy investitsiyalar bevosita va portfel investitsiyalarga bo'linadi. Bevosita investitsiyalar – bu kapitalni to'g'ridan-to'g'ri eksporti bo'lib, investitsiya kirituvchiga shu korxona ustidan nazorat qilish huquqini beradi. Bunda korxona asosiy kompaniyaning xorijdagi shaxobchasiga aylanadi. Bevosita xorijiy investitsiya(BXI)lar asosan xususiy tadbirkorlik kapitali shaklida bo'ladi.

Xalqaro statistikada investitsiyalarni BXIlar turiga kiritish bo'yicha har xil yondashuvlar mavjud. Xorijiy investorlar tomonidan nazorat qilish huquqini belgilovchi ko'rsatkich sifatida ular ega bo'lgan aksionerlik kapitalining xissasi ko'rsatkichidan foydalaniladi. Bu ko'rsatkich AQSHda 10%, Fransiya va Buyuk Britaniyada 20% ga yaqin, Germaniyada 25%dan 50% gacha, O'zbekistonda esa 49% darajasida belgilangan. Shuningdek, shu korxonaning boshqaruvida bevosita amalga oshirilayotgan investitsiyalarning uzoq muddatli ekanligi ham uning muhim belgilaridan biridir. Investitsiyaning bu ko'rinishi tavakkalchilikni, investitsiyalardan foydalanish samaradorligi uchun ma'suliyatni davlat va aholi zimmasiga yuklamasdan, balki ularni tadbirkorlik tizimlari urtasida taqsimlashning eng yaxshi va sinalgan usuli hisoblanadi.

BXI borasidagi yana bir yondashuv bu turdagi investitsiyalarni faqat mulkchilik ko'lam bilan, ya'ni aksionerlik kapitalidagi ulushi bilan bog'liq, deb ko'rsatadi. Unga muvofiq BXI larni:

- a) xorijda aksiyalarni sotib olish orqali;
- b) foydani qayta investitsiyalash yordamida;
- v) firma ichki qarzlari va qarzdorliklari orqali amalga oshirish mumkin.

Ko'pchilik iqtisodchilar bu shakllar yetarli emas, deb hisoblashadi va asosli ravishda turli xil noaksioner shakllar orqali bu ro'yxatni davom ettirishadi (subkontraktlar, boshqaruv kelishuvlari, francheyzing, litsenzion kelishuvlar va boshqalar).

BXIlarning shakl va usullariga bog'liq tushunchalar bilan bog'liq turli xil yondashuvlarning ko'payishi qator muammolarni keltirib chiqardi. Bu muammolar umumbashariy xarakterga ega bo'lib, nostandart yondashuvlar yechimini talab etadi.

Bevosita investitsiyalar ikki guruxga bo'linadi:

1. Transkontinental kapital qo'yilmalar.
2. Transmilliy qo'yilmalar.

Transkontinental kapital qo'yilmalar - investitsiya kiritish uchun qulay bozor sharoiti bo'lgan holda boshqa bir davlat yoki kontinentdan investitsiya eksportini amalga oshirishdir. Asosiy maqsad – bozorni egallash va shu kontinentda yangi ishlab chiqarishni tashkil etish.

Transmilliy kapital qo'yilmalari asosan qo'shni davlatlarga amalga oshiriladi. Bundan asosiy maqsad – bosh kompaniyaga nisbatan qilinadigan kapitalning harakatini minimum darajada amalga oshirish.

Bevosita investitsiyalar ikki maqsadga yo'naltiriladi:

1. Yangi kompaniya tashkil etish.
2. Bankrot bo'lgan kompaniyalarni xarid qilish.

Portfel investitsiyalar (portfolio investments) - shunday investitsiyalarki, bunda kapitalni daromad olish maqsadida korxonalarning aksiyalari, obligatsiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlarini sotib olish uchun sarflanadi. Bunday investitsiyalar korxonalarning moliyaviy xujalik faoliyati ustidan nazorat o'rnatish huquqini bermaydi. Xorijiy portfel investitsiyalar barcha xalqaro operatsiyalarni amalga oshirishda firmalar uchun muhim ahamiyatga ega. Bu turdagi investitsiyalarga asosan Moliyaviy muammolarni yechish uchun murojaat qilinadi. Korporatsiyalarning Moliyaviy bo'limlari mablag'larning bir mamlakatdan boshqa mamlakatga qisqa muddatli investitsiyalardan yuqori foyda olish uchun o'tkazadilar. Bunday investitsiyalar ko'pincha xususiy tadbirkorlar kapitaliga asoslangan, ba'zida esa o'z qimmatbaho qog'ozlarini chiqaradi va xorijiy qimmatbaho qog'ozlarini sotib oladi.

Xalqaro portfel investitsiyalari mamlakat to'lov balansida qanday klassifikatsiyalangan bo'lsa, shunday aks ettiriladi. Portfel investitsiyalar quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

-aksioner qimmatbaho qog'ozlari (equity securities) - bozor muomalasidagi pul xujjati bo'lib, xujjat egasining ushbu xujjatni chiqargan shaxsga nisbatan mulkiy huquqqa egaligini tasdiklaydi;

-zayom qimmatbaho qog'ozlar (debt securities) - bozor muomalasidagi pul xujjati bo'lib, zayom egasining ushbu xujjatni chiqargan shaxsga nisbatan munosabatini tasdiqlaydi.

Zayom qimmatbaho qog'ozlari quyidagi shakllarda chiqariladi:

-obligatsiya (bond) (oddiy veksel, qarz majburiyati) pulli dastak bo'lib, uning sohibiga kafolatlangan va qat'iy belgilangan pul daromadi yoki shartnoma asosida belgilangan o'zgaruvchan pul daromadini olish huquqini beradi;

-pul bozori dastaklari - pulli dastak bo'lib, uning sohibiga ma'lum bir davr ichida kafolatlangan va qat'iy belgilangan pul daromadi olish huquqini beradi. Bu dastaklar bozorda pasaytirilgan narxlarda sotiladi, narxni pasaytirish darajasi foiz stavkasining katta–kichikligiga va qarzni qoplanish muddatiga bog'liqdir. Bularga g'azna veksellari, depozit sertifikatlari, bank apsentlari va boshqalar kiradi.

Moliyaviy derivatlar (financial derivatives) – bozor narxiga ega bo'lgan pulli dastak bo'lib, uning sohibiga birlamchi qimmatbaho qog'ozlarni sotish yoki sotib olish huquqini beradi. Bularga opsiyonlar, fyucherslar, warrantlar, svoplar kiradi.

Xalqaro portfel investitsiyalari harakatini hisobga olish maqsadida to'lov balansida quyidagi kategoriyalar qabul qilingan:

Nota (qarz majburiyati) (note) - qisqa muddatli (3-6 oy) pulli dastak bo'lib, bank bilan kelishuv asosida qarz oluvchining o'z nomiga chiqariladi, bozorda joylashtirilishi kafolatlanadi va sotilmagan notalar sotib olinadi, rezerv kreditlar bilan ta'minlanadi. Keng tarqalgan notalar – Yevronotalardir.

Opsiion (option)- shartnoma (qimmatbaho qog'oz) bo'lib, xaridorga ma'lum bir qimmatbaho qog'oz yoki tovarni belgilangan muddatdan so'ng yoki ma'lum bir

davr ichida qat'iy belgilangan narxlarda sotib olish yoki sotish huquqini beradi. Optsion xaridori uning egasiga yuqorida qayd etilgan huquqlarni sotishi evaziga mukofot pulini to'laydi.

Varrant (warrant) – optsiyonning bir turi bo'lib, egasiga belgilangan muddat ichida emitentdan imtiyozli sharoitda ma'lum bir miqdordagi aksiyalarni sotib olish imkonini beradi.

Fyuchers (futures) –qimmatbaho qog'ozlarni, valyuta yoki tovarlarni belgilangan narx va kelajakdagi belgilangan muddatda sotish yoki sotib olish borasidagi bajarilishi majbur bo'lgan qisqa muddatli standart shartnomalardir.

Forward kursi (forward rate)- asosiy qarz summasining ma'lum bir o'zgarma qismiga nisbatan belgilangan vaqtda to'lanadigan foiz stavkasining hajmi to'g'risida kelishuv bo'lib, u o'sha kundagi foiz stavkasidan past yoki yuqori bo'lishi mumkin.

Svop (swap) – savdo qoidalariga amal qilgan holda bitta qarzni to'lash bo'yicha ma'lum bir muddat o'tgandan so'ng shartlarni o'zgartirish bo'yicha bitim.

Portfel investitsiyasining bevosita investitsiyalardan afzallik tomoni shundaki, ular tugatilish vaqtida qimmatbaho qog'ozlar tezda naqd valyutaga almashtirib olinishi mumkin. Portfel investitsiyalarning amalga oshirilishining asosiy sababi – tavakkalchilik darajasini hisobga olgan holda xorijiy investor o'z mablag'larini xorijda maksimal foyda keltiruvchi qimmatbaho qog'ozlarga joylashtirishi mumkin. Ma'lum bir ma'noda portfel investitsiyasi pulni inflyatsiya va spekulyatsiya yo'li bilan foyda ko'rishdan saqlash vositasi sifatida qaraladi. Bunda investitsiya qilinayotgan soha ham, qimmatbaho qog'oz turi ham xech qanday ahamiyatga ega emas, u ustama kurs o'sishiga qarab istalgan foydani bersa va devidendlar to'lansa bo'ldi.

1-jadval⁴

⁴ Manba: Akopova E.S., Voronkova O.N. i dr. Mirovaya ekonomika i mejdunarodnie ekonomicheskie otnosheniya. Rostov-na-Donu: «Feniks», 2000.- S. 278 (416 s).

Bevosita va portfel investitsiyalar o'rtasidagi farqlar

Belgilar	Bevosita investitsiyalar	Portfel investitsiyalar
Kapital chiqarishdan asosiy maqsad	Xorijiy firma ustidan nazorat o'rnatish	Yuqori foyda olish
Maqsadga erishish yo'llari	Xorijda ishlab chiqarishni tashkil etish va olib borish	Xorijiy qimmatbaho qog'ozlarini sotib olish
Maqsadga erishish usullari	a) xorijiy firmaga to'liq egalik qilish b) aksiyalar nazorat paketini sotib olish (XVJ nizomiga binoan kompaniya aksioner kapitalining 25%dan kam bo'lmasligi kerak)	Xorijiy firma aksioner kapitalining 25%dan (AQSH, Yaponiya, Germaniyada 10%dan) kamini sotib olish
Daromad shakllari	Tadbirkorlik faoliyati foydasi, dividendlar	Dividendlar, foizlar

1.2. O'zbekiston sharoitida investitsiyalarni jalb qilish. Investitsiyalarning milliy iqtisodiyotga ta'siri.

O'zbekiston va jahon iqtisodiyotining kelgusi taraqqiyoti, asosan, investitsiyalarga bog'liqligini bugungi kunda deyarli har bir mutaxassis va xo'jalik

yurituvchi subyekt anglab yetganligini nazarda tutsak, hozirgi kunda respublikamiz iqtisodiyotiga investitsiyalarni, xususan, chet el investitsiyalarini kengroq jalb etish ularning mamlakatimizda o'tkazilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarali ijrosini ta'minlashning muhim asosiga aylanganligi bilan bog'liqligini tushunib olish qiyin emas.

Bu borada so'z ketganda Prezidentimiz I.A.Karimovning quyidagi fikrlarini ta'kidlashimiz lozim: “Bugun joylarda iqtisodiyotni yuksaltirish, zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan yangi korxonalarni barpo etish va rekonstruktsiya qilish uchun xorijiy sarmoyalarni jalb qilish, nechog'lik katta hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini kimgadir isbot qilib berishga hojat yo'q. Bu avvalombor, aholi bandligi, uning ish haqi va daromadlarini oshirish, bu oxir – oqibatda respublikamiz hududlari, shahar va tumanlarimizdagi eng muhim ijtimoiy muammolarni yechish demakdir”⁵.

Shu boisdan ham vatanimizga xorijiy sarmoyalarni jalb etayotgan korxonalarni iqtisodiy rag'batlantirish va zaruriy sharoitlarni yaratib berish o'ta muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi korxonalarni rag'batlantirish asosan soliq imtiyozlari orqali amalga oshiriladi. Chunki har bir investor o'z sarmoyasini biror hududga kiritar ekan uni befarq qoldirmaydigan va e'tiborini tortadigan asosiy masala u yerda amal qilayotgan soliq qonunchiligi hamda soliqlardan berilayotgan imtiyozlar masalasidir. Shu sababdan soliq imtiyozlarini to'g'ri yo'nalishlarda taqdim etish, ulardan samarali va oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish lozim, aks holda esa imtiyozlarni berishdan ko'zlangan maqsadlarga erishilmaslikka olib keladi. Shunga ko'ra, iqtisodiyotni faol rivojlantirish keng miqyosdagi investitsiyalarni talab qiladi.

Demak, investitsiyalar har qanday iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi va uning taraqqiyotini ta'minlovchi kuch ekan, barcha imkoniyatlarimizni ishga solib iqtisodiyotimizga yo'naltiriladigan investitsiyalar hajmini oshirishimiz lozim.

⁵ Каримов И.А. “Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир”. // Халқ сўзи, 2008 йил, 9 феврал.

Vatanimiz iqtisodiyotiga chet el investitsiyalarini jalb qilish va investitsiya faoliyati taraqqiyotini ta'minlash qulay investitsiya muhitini barpo etishni talab qiladi. Mamlakatimizda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining tashkil etilgani chet el investitsiyalarini jalb etishda ko'p jihatdan muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jamg'armaning asosiy vazifasi iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlari va yo'l-kommunikatsiya sohasidagi strategik muhim investitsiya loyihalarini xorijiy sheriklar bilan hamkorlikda moliyalashda faol ishtirok etishdan iborat.

Jamg'arma faoliyat boshlaganidan buyon o'tgan qisqa vaqt mobaynida 15 milliard dollardan ziyod miqdordagi aktivlarga ega bo'lgan qudratli moliya institutiga aylandi.

Jamg'arma o'z mablag'lari bilan umumiy qiymati 29 milliard dollardan ziyod 86 ta strategik ahamiyatga molik investitsiya loyihasini hamkorlikda moliyalashtirishda ishtirok etmoqda. Faqat 2013-yilning o'zida Jamg'arma mablag'lari ishtirokida qiymati 780 million dollardan ortiq bo'lgan 33 ta o'ta muhim loyiha amalga oshirildi.

2013-yilda Investitsiya dasturi doirasida moliyalashning barcha manbalari hisobidan umumiy qiymati qariyb 2 milliard 700 million dollardan iborat bo'lgan 150 ta ishlab chiqarish yo'nalishidagi loyihani amalga oshirish ishlari nihoyasiga yetkazildi. Bular qatorida Toshkent issiqlik elektr markazida kogeneratsion gaz turbinali texnologiyani joriy etish; Janubiy O'rtabuloq – Muborak gazni qayta ishlash zavodi gaz quvurini va kompressor stansiyasini barpo etish orqali Somontepa va Janubiy O'rtabuloq konlarini to'liq jihozlash; «Angren» konini modernizatsiya qilish orqali Yangi Angren issiqlik elektr stansiyasining 1-5-energiya bloklarini yil davomida ko'mir bilan ishlashga o'tkazish; «Angren» maxsus industrial zonasi hududida «Ohangaron» podstansiyasini rekonstruksiya qilish, «Bekobod sement» ochiq aksiyadorlik jamiyatida yangi liniya qurish hisobidan faoliyat ko'rsatayotgan sement ishlab chiqarish jarayonini modernizatsiya qilish, “Quyuv-mexanika zavodi” sho'ba korxonasida metall

quyishni rekonstruksiya qilish va boshqa yirik loyihalar borligini alohida qayd etish lozim.

Toshkent va Namangan viloyatlarida zamonaviy to'qimachilik komplekslari, Jizzax va Xorazm viloyatlarida yigiruv va to'quv, Samarqand viloyatida sport poyabzallari ishlab chiqarish korxonalari tashkil etildi. Oziq-ovqat sanoati bo'yicha 21 ta korxonada ishlab chiqarish modernizatsiya qilindi va texnik qayta jihozlandi.

Ma'lumki, biz mamlakatimizdagi ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiya qilish va yangilash, zamonaviy innovatsiyalarga asoslangan va yuksak samarali texnologiyalarni joriy etish bo'yicha o'z oldimizga katta maqsadlar qo'yganmiz. Ularni amalga oshirishda kerakli imtiyozlarga ega bo'lgan maxsus industrial zonalarini tashkil etish yo'lida oxirgi yillarda biz ko'pgina tajribalarga ega bo'lmoqdamiz.

«Navoiy» erkin industrial-iqtisodiy zonasi tashkil etilganidan buyon uning hududida umumiy qiymati 100 million dollardan ziyod bo'lgan 19 ta investitsiya loyihasi bo'yicha ishlab chiqarish korxonalari ishga tushirildi. Jumladan, yuksak texnologiyalar asosida modem va televizorlar uchun pristavkalar, elektr energiyani elektron hisoblagichlar, yuqori kuchlanishga chidamli kabellar, issiqlik va suv isitish qozonlari, mobil va statsionar telefon apparatlari, tayyor dori vositalari va boshqa turdagi mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi.

2013-yilda maxsus zonadagi korxonalar tomonidan qiymati 100 milliard so'mdan ziyod mahsulot ishlab chiqarildi va bu boradagi o'sish sur'ati 2012-yilga nisbatan 25,8 foizni tashkil etdi.

«Angren» maxsus industrial zonasi hududida qisqa muddatda umumiy qiymati qariyb 44 million dollar bo'lgan 5 ta loyiha asosida energiyani tejaydigan diodli yorug'lik lampalar, turli kattalikdagi mis quvurlar, ko'mir briketlari kabi yuksak texnologiyalar asosidagi mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Shuningdek, shakar ishlab chiqarish bo'yicha yangi zavod va boshqa korxonalar tashkil etildi.

Ayni shu yo‘nalishda to‘plangan tajribani hisobga olib, o‘tgan yilning mart oyida Jizzax viloyatida «Jizzax» maxsus industrial zonasi tashkil. Sirdaryo viloyatida bu zonaning filiali faoliyat ko‘rsatishi ko‘zda tutilgan.

Bugungi kunda «Jizzax» maxsus industrial zonasi hududida transport, ishlab chiqarish va muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirish bo‘yicha faol ishlar olib borilmoqda. O‘tgan yilning o‘zida mazkur zona hududida Xitoy kompaniyalari ishtirokida 100 ming dona mobil telefon ishlab chiqarish, shuningdek, chorva mahsulotlarini qayta ishlash va ozuqa tayyorlash bo‘yicha umumiy qiymati qariyb 6 million dollar bo‘lgan dastlabki 3 ta loyiha amalga oshirildi.

2013-yilda yo‘l-transport va muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmalarini qurish va rekonstruksiya qilish ishlari yuqori sur‘atlar bilan olib borildi. O‘zbekiston milliy avtomagistrali tarkibiga kiradigan avtomobil yo‘llarini qurish va rekonstruksiya qilish ishlari izchil davom ettirildi. Masalan, umumiy foydalanishdagi 530 kilometrlik avtomobil yo‘li qurilib, rekonstruksiya qilindi. To‘rt qatorli G‘uzor-Buxoro-Nukus-Beynov avtomobil yo‘lining 141 kilometrlik tarmog‘ini sement-beton bilan qoplash, to‘rt qatorli Toshkent-O‘sh avtomobil yo‘lining Qamchiq dovoni orqali o‘tadigan 18 kilometrlik qismida asfalt-beton yotqizish ishlari amalga oshirildi, ana shu yo‘lning Qo‘qon shahrini aylanib o‘tadigan 15 kilometrlik tarmog‘i, shuningdek, Toshkent aylanma yo‘lining yangi yo‘nalishi barpo etildi hamda Buxoro shahridagi halqa yo‘lda yo‘l o‘tkazgich qurilishi yakuniga yetkazildi. Mazkur loyihalarni amalga oshirish uchun o‘tgan yili Respublika yo‘l jamg‘armasi va xalqaro moliya institutlarining 565 million dollar qiymatidagi mablag‘lari jalb etildi.

2013-yilda temir yo‘l transport kommunikatsiyalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha ishlar jadal olib borildi. Yil davomida ushbu maqsadlar uchun 477 million dollar qiymatidagi kapital qo‘yilmalar yo‘naltirildi. Bu, o‘z navbatida, 240 kilometrlik temir yo‘l tarmoqlarini modernizatsiya qilish, o‘z kuchimiz bilan 550 ta yuk va 30 ta yo‘lovchi tashiydigan vagon ishlab chiqarish imkonini berdi.

2013-yilda xitoylik sheriklarimiz bilan hamkorlikda transport kommunikatsiyasi sohasida mamlakatimiz uchun ulkan strategik ahamiyatga ega bo'ladigan yana bir yirik loyihani amalga oshirishni boshladik. Bu o'rinda so'z Angren-Pop yo'nalishida elektrlashtirilgan yangi temir yo'lni va 19 kilometrlik temir yo'l tunnelini qurishni ko'zda tutadigan loyiha haqida bormoqda. Bu tunnel O'zbekistonning markaziy qismini Farg'ona vodiysi viloyatlari bilan ishonchli bog'lash, mamlakatimiz hududida yagona temir yo'l transport tizimini shakllantirish bo'yicha ishlarni yakuniga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, u Yevropa qit'asini Osiyo bilan bog'laydigan transmilliy transport yo'lagining muhim bo'g'ini bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan bir qatorda O'zbekiston oldida bir qancha muammolar mavjud, ularni hal etishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim deb topdik:

- xorijiy investorlarga va milliy ishlab chiqaruvchilarga bir xil imkoniyat, imtiyozlar yaratish;

- milliy buxgalteriya hisobini Xalqaro Moliyaviy Hisobi Standartlariga yanada yaqinlashtirish;

- qo'shma korxonalarni tashqi bozorlarga yo'naltirilgan faoliyatini jadallashtirish, valyuta oqimini barqarorlashtirish. Bunga rag'batlantirish uchun turli xil kommunal xizmatlardan qisman ozod etish va soliq, yig'im, bojxona to'lovlaridan to'liq ozod etish orqali erishish;

- investitsiyalarning hududiy bir yoqlamalik xususiyatini oldini olish maqsadida, viloyatlarni rivojlanganlik darajasi bo'yicha 3 guruhga bo'lib, sust rivojlangan regionlarga investorlar uchun ko'proq manfaatdorlik, moyillik yaratish;

- erkin eksport zonalarini amaliyotini o'rganish va ularni yurtimizda joriy qilishga erishish.

1.3. Investitsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish

Investitsiya munosabatlarining davlat tomonidan tartibga solinishi huquqiy sharoitlar yaratish, ushbu faoliyatni yuritish uchun kafolatlar berish, bu faoliyat subyektlarini sug'urtalash va boshqa vositalar orqali ijtimoiy yoki davlat manfaatlarini amalga oshirish yo'lida tashkil etiladi. Investitsiya munosabatlarining mohiyati bu faoliyat ishtirokchilari doirasida va darajasida o'z ifodasini topadi. O'zbekistonda investitsiya faoliyati davlat tomonidan tartibga solinadi. Davlat investitsiya faoliyatining qonunchilik negizini takomillashtirish, soliq to'lovchilar va soliq solish obyektlarini, soliq stavkalari va ularga doir imtiyozlarni tabaqalashtiruvchi soliq tizimini qo'llash, normalar, qoidalar, standartlarni belgilash, monopoliyaga qarshi choralarni qo'llash, kredit siyosati va narx siyosatini o'tkazishga va boshqa tabiiy resurslarga egalik qilish va ulardan foydalanish shartlarini belgilash, investitsiya loyihalarini ekspertiza qilish mexanizmlarini belgilash va boshqa yo'llar bilan bunday faoliyatni amalga oshiradi. Investitsiya faoliyatini tartibga solish, huquqiy nuqtai nazaridan, turli mulkdorlar o'rtasida moddiy va nomoddiy aktivlarni takror ishlab chiqarish xususidagi o'ziga xos, murakkab, ijtimoiy zarur iqtisodiy (investitsiya) munosabatlarini shakllantirish me'yorlarini nazarda tutadi. Investitsiya jarayonining barcha subyektlari – chet ellik investorlardan boshlab, davlat, yuridik va jismoniy, shu jumladan chet ellik shaxslar (rezidentlar va norezidentlar)gacha bu munosabatlarning ishtirokchilariga aylanadilar. Huquq nuqtai nazaridan chet el investitsiyalari boshqa davlat hududida kapitalga egalik qilish, undan foydalanish va tasarruf etish bilan bog'liq. Iqtisodiy nuqtai nazardan esa ularning hududiy, zamon va makondagi harakati ko'pdan-ko'p qo'shimcha risklar bilan to'qnashish ehtimoliga ega bo'ladi. Respublikada investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish birinchi navbatda davlatning iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy siyosatini amalga oshirish maqsadlarini ko'zlaydi. Respublika qonun hujjatlariga muvofiq chet el investitsiyalari milliylashtirilishi, davlat tasarrufiga olinishi mumkin emas. Chet el investitsiyalari tabiiy ofatlar, falokatlar, epidemiyalar hollarini mustasno qilganda, rikkvizitsiya qilinmaydi. Chet el investorlarga qonuniy

faoliyat natijasida olingan o'z foydasi va boshqa mablag'larini chet el valyutasida chetga o'tkazish kafolatlanadi. Qonun hujjatlarida chet ellik investorlarga ularning davlat boshqaruvining vakolatli organlari bilan tuzadigan kontsessiya shartnomalari asosida tabiiy resurslarni qidirish, foydalanishga tayyorlash va foydalanish hamda boshqa xo'jalik faoliyatini joriy qilish uchun kontsessiyalar berish nazarda tutilgan. Respublika qonun hujjatlari bilan taqiqlanmagan faoliyatning hamma sohalari va turlari bo'yicha kontsessiya berilishi mumkin. Chet ellik investor qarori bilan investitsiyalarga hamda ularning natijalariga egalik qilish, ulardan foydalanish, tasarruf etish huquqi respublika qonun hujjatlari bilan belgilangan tartibda boshqa jismoniy va yuridik shaxslarga berilishi mumkin.

Investitsiya faoliyatini amalga oshirishni muhim shartlaridan biri muomalada bo'lgan pul birligini qadrsizlanishini oldini olishdir. Investitsiya faoliyatidan olinadigan samarani ko'paytirish maqsadida investitsiyalar hajmini, yo'nalishlarini va manbalarini aniqlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu bilan birgalikda yangi moliyalashtirish, kredit bilan ta'minlash, bahoni tahlil qilish, soliqqa tortish tizimlarini takomillashtirishdir. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, investitsiya faoliyatini tartibga solishda eng muhim va asosiy muammolardan biri chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni respublika mintaqalari bo'ylab bir tekis joylashtirishdir.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish va chet el investitsiyalarini jalb qilishning kengayib borishi darajasiga qarab investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish, bevosita chet el investitsiyalarini yangi loyihalarga hamda qo'shma korxonalarga jalb etishga qaratilishi lozim. Shuningdek, tartibga solish xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining katta qismini investitsiya faoliyatiga jalb qilishni ham nazarda tutishi kerak. Bunda chet el investitsiyalarining oqib kirishini rag'batlantirish, shu bilan birga milliy iqtisodiyot subyektlarining bu faoliyatda ishtirok etishini taqdirlash muhim o'rinda turadi. Shunday qilib davlat tomonidan investitsiya munosabatlarini tartibga solishning vazifasi, bir tomondan, bevosita chet el investitsiyalari oqimini oshirishdan, ikkinchi tomondan, milliy

iqtisodiyotdagi xususiy mulkchilik subyektlarining qo'yilmalarini kengaytirishdan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida chet el investitsiyalarini tartibga solish va jalb etish bilan shug'ullanadigan rasmiy muassasalar quyidagi jadvalda keltirilgan.

2-jadval

O'zbekiston Respublikasida chet el investitsiyalarini tartibga solish va jalb etish bilan shug'ullanadigan rasmiy muassasalar

Vazirlar Mahkamasining tashqi iqtisodiy faoliyatni muvofiqlashtirish departamenti	Quyidagi joriy jarayonlarni muvofiqlashtiradi: -investitsiya faoliyatini, birinchi navbatda chet el investitsiyalari bilan amalga oshiriladigan loyihalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha zarur hukumat qarorlarini ishlab chiqish; -davlat boshqaruvi idoralari, vazirliklar va idoralar ishini tashkil etish.
«O'zistiqbolstat»	Investitsiya siyosatini va dasturlarini ishlab chiqish
Tashqi iqtisodiy aloqalar agentligi	Korxonalarni tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari tarzida ro'yxatga olish va xorijiy kompaniyalar vakolatxonalarini akkreditatsiyalash
Davlat mulki Qo'mitasi	Davlatga tegishli mulkni xususiylashtirish va tasarruf etish jarayonlarida chet el investitsiyalarini tartibga solish.
Moliya Vazirligi	Qarz siyosati va hukumat kafolatlarini berish.
Adliya Vazirligi	Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni ro'yxatga olish.
Tashqi ishlar vazirligi	Xorijiy investorlarga va O'zbekistonda ishlayotgan ajnabiy fuqarolarga vizalar berish.
Ichki ishlar vazirligi	Xorijiy investorlarni va O'zbekistonda ishlayotgan ajnabiy fuqarolarni turar joyi bo'yicha ro'yxatga olish.
Davlat soliq qo'mitasi	Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni soliqqa tortish va ularning bojxona bilan bog'liq faoliyatini tartibga solish

2-jadval davomi

Markaziy bank	Konvertatsiya tartib-qoidalarini, shuningdek, uning o'tkazilishini, valyuta mablag''laridan foydalanishni tartibga solish, qarz siyosati.
Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy bank	Tashqi iqtisodiy faoliyatga bank xizmati ko'rsatish va loyihani Moliyalashni amalga oshirish.
Xorijiy investitsiyalar bo'yicha agentlik	-Mamlakat va xorij investorlarining investitsiya takliflari to'g'risida ma'lumotlar bankini shakllantirish; -investitsiya muhitini o'rganish; -xorijiy investorlarga axborot va boshqa xizmatlar ko'rsatish; -investitsiya loyihalarini amalga oshirishda mamlakat va xorij investorlariga yordam ko'rsatish; -chet el kapitali ishtirokida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarining bajarilishini kuzatish (monitoring); -xorijiy investorlarga davlat ro'yxatidan o'tilganidan keyin yuridik shaxs sifatida faoliyat ko'rsatishda yordam berish (tovar ishla' chiqaruvchilar palatasi bilan hamkorlikda).
«O'zbekinvest» davlat sug'urta kompaniyasi va «O'zbekinvest-inteneyshnl» qo'shma korxonasi	Chet el investitsiyalarini investitsiya tavakkalchiligidan sug'urtalash
«O'zbekinvestloyi-ha» milliy injiniring kompaniyasi	Dastlabki texnik-iqtisodiy asoslamani va investitsiya loyihalari texnik-iqtisodiy asoslamalarini tayyorlash
Davlat mulki qo'mitasi huzuridagi qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish markazi	Qimmatli qog'ozlar bozorini shakllantirish, rivojlantirish, nazorat qilish va tartibga solish sohalarida davlat siyosatini amalga oshirish. Mamlakat va xorijiy emitentlarning qimmatli qog'ozlarini sotib olish orqali majmua investitsiyalarini amalga oshirish.

1- bob bo'yicha xulosalar

1. Investorlar e'tiborini jalb etishda mamlakatning geografik o'rni, siyosiy ahvoli, iqtisodiy potentsiali kabi muhim omillar birlamchi ahamiyat kasb etadi.
2. Investitsiyalar hajmini belgilovchi asosiy omillar bo'lib foiz stavkasi va kutilayotgan o'rtacha foyda me'yori hisoblanadi.
3. O'zimizning cheklangan resurslarimizni, xorijiy mamlakatlardan ma'lum imtiyozlar berish hisobiga jalb etilayotgan investitsiya mablag'larini milliy iqtisodiyot nuqtai nazaridan eng samarali sohalarga, loyihalarga sarf etish zarur . Buning uchun esa investitsiya loyihalarini tahlil qilishning eng zamonaviy uslublarini, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning uslublari, shakllarini ham puxta o'rganishimiz lozim.
4. Xorijiy investitsiyalarning quyidagi turlari mavjud: kapital, innovatsiya va ijtimoiy investitsiya.
5. Qo'yilish obyektiga qarab investitsiyalar real va moddiy shakllarga ajratiladi.
6. Davlat sektorida real investitsiyalar sarfi muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy muvofiqlashtirish siyosati asosida kreditlar, subsidiyalar ajratiladi, davlat kapital qo'yilmalari muvozanatlashtiriladi va real investitsiyalar o'zlashtiriladi.
7. Investitsiyalash davriga qarab investitsiyalar qisqa muddatli (bir yilgacha bo'lgan muddatga beriladi) va uzoq muddatli (bir yildan ortiq muddatga beriladi) bo'ladi.
8. Mulk shakllaridan kelib chiqib investitsiyalar xususiy, davlat, qo'shma va xorijiy shakllarga ajratiladi. Xususiy investitsiyalar nodavlat yuridik shaxslarining va fuqarolarning mablag'larini tadbirkorlik faoliyati obyektlariga qo'yilishini anglatadi. Davlat investitsiyalari davlat byudjeti va davlat korxonalarining mablag'laridir.
9. Maqsadiga ko'ra, xorijiy investitsiyalar bevosita va portfel investitsiyalarga bo'linadi. Bevosita investitsiyalar – bu kapitalni to'g'ridan-to'g'ri eksporti bo'lib, investitsiya kirituvchiga shu korxona ustidan nazorat qilish huquqini beradi. Bunda

korxona asosiy kompaniyaning xorijdagi shaxobchasiga aylanadi. Bevosita xorijiy investitsiya(BXI)lar asosan xususiy tadbirkorlik kapitali shaklida bo'ladi.

10.O'zbekiston oldida bir qancha muammolar ni hal etishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- ❖ xorijiy investorlarga va milliy ishlab chiqaruvchilarga bir xil imkoniyat, imtiyozlar yaratish;

- ❖ milliy buxgalteriya hisobini Xalqaro Moliyaviy Hisobi Standartlariga yanada yaqinlashtirish;

- ❖ qo'shma korxonalarni tashqi bozorlarga yo'naltirilgan faoliyatini jadallashtirish, valyuta oqimini barqarorlashtirish. Bunga rag'batlantirish uchun turli xil kommunal xizmatlardan qisman ozod etish va soliq, yig'im, bojxona to'lovlaridan to'liq ozod etish orqali erishish;

- ❖ investitsiyalarning hududiy bir yoqlamalik xususiyatini oldini olish maqsadida, viloyatlarni rivojlanganlik darajasi bo'yicha 3 guruhga bo'lib, sust rivojlangan regionlarga investorlar uchun ko'proq manfaatdorlik, moyillik yaratish;

- ❖ erkin eksport zonalarini amaliyotini o'rganish va ularni yurtimizda joriy qilishga erishish.

11. Investitsiya faoliyatini tartibga solish, huquqiy nuqtai nazaridan, turli mulkdorlar o'rtasida moddiy va nomoddiy aktivlarni takror ishlab chiqarish xususidagi o'ziga xos, murakkab, ijtimoiy zarur iqtisodiy (investitsiya) munosabatlarini shakllantirish me'yorlarini nazarda tutadi.

12. Investitsiya faoliyatini tartibga solishda eng muhim va asosiy muammolardan biri chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni respublika mintaqalari bo'ylab bir tekis joylashtirishdir.

13. davlat tomonidan investitsiya munosabatlarini tartibga solishning vazifasi, bir tomondan, bevosita chet el investitsiyalari oqimini oshirishdan, ikkinchi tomondan, milliy iqtisodiyotdagi xususiy mulkchilik subyektlarining qo'yilmalarini kengaytirishdan iborat bo'ladi.